
Dražen ŠIMLEŠA
Jasmina BRANILOVIĆ

POLOŽAJ I UTJECAJ EKOLOŠKIH UDRUGA U HRVATSKOJ

Društvo u cjelini čine tri važne domene: država, tržište i civilno društvo kao zajednički prostor djelovanja i samoorganizacije građana.¹ Za održivi razvoj nekog društva potrebna je ravnoteža svih triju sektora. Danas je u svijetu, pa i u Hrvatskoj, ta ravnoteža narušena na štetu organiziranja samih građana i građanki. Sve veća izoliranost političke elite od ostatka građanstva uz sve veću moć tržišta, koje zauzima vrh piramide neoliberalnog poimanja svijeta, ne idu na ruku razvoju civilnog društva. Možemo postaviti kauzalnu vezu između razvijenosti nekog civilnog društva i društva u cjelini. Osim što odgovara na potrebe pojedinaca i zajednice te doprinosi kvaliteti života, civilno društvo jamac je i određenih vrijednosti: solidarnosti, povjerenja, socijalne uključenosti, društvene odgovornosti pojedinca ali i gospodarskih subjekata, transparentnosti, suradnje različitih društvenih aktera, tolerancije, pristupa “odozdo prema gore”. Ekološke udruge zauzimaju jedan dio civilnog društva, no potrebno je naglasiti kako danas ekološka prava ulaze u treću generaciju ljudskih prava te možemo svjedočiti isprepletanju tema i aktivnosti aktera civilnog društva iz različitih podsektora. Samim time mnoge teme koje su se prije smještale isključivo u područje djelovanja ekoloških udruga, postale su dio opće povelje civilnog društva. Jasno je, vrijedi i obratno. Treba naglasiti kako se ekološki aktivizam ne može odvojiti od tema kao što su siromaštvo, odnosi moći, položaju žena, slobodnom pristupu tehnologijama i drugih.

Još je važno napomenuti kako se u radu bavimo ekološkim udrugama koje se deklariraju kao ekološke i aktivnosti su im vezane isključivo uza zaštitu prirode i okoliša. Premda ovdje nisu u fokusu našeg istraživanja, spomeni-

¹ Civilno društvo nalazimo u literaturi i pod terminima neprofitni sektor, nevladine organizacije, treći sektor, volonterski sektor, neoporezivi sektor, dobrotvorni sektor, neovisni sektor i drugi.

mo i vrijedan rad brojnih stručnih udruga ili organizacija koje ekološkim temama prilaze kroz znanstveno-istraživački pristup. Također, važno je reći da postoje i brojna planinarska, ribička i druga društva čiji je dio aktivnosti ponekad vezan uza zaštitu prirode i okoliša. To su rekreacijska društva koja svoj doprinos daju akcijama čišćenja smeća i uređivanja okoliša u svojoj najbližoj okolini.

Najveći problem vezan uz civilno društvo jest malen broj izdanih publikacija i istraživanja o toj temi. Tijekom rada nismo naišli ni na jednu publikaciju koja bi sintetizirala razvoj, stanje i problematiku vezanu uz ekološke udruge u razdoblju od 1992. do danas. Statistički podaci o broju udruga oskudni su i ne pokazuju pravo stanje. Dodatno, ti su podaci često i upitni, jer ne postoji kontinuirano praćenje rada udruga, kao najtočniji pokazatelj aktivnih udruga, a time i stvarnog broja ekoloških udruga u Hrvatskoj.

Stanje civilnog društva u Hrvatskoj možemo procijeniti na temelju istraživanja koje je proveo Centar za razvoj neprofitnih organizacija (CERANEO) 2001. godine. Rezultati istraživanja pokazali su da je struktura civilnog društva u Hrvatskoj necjelovito razvijena i po osnovnim obilježjima slična drugim tranzicijskim zemljama. Istraživanjem je zaključeno da će modernizacija strukture civilnog društva ovisiti o procesu demokratizacije, jačanju srednjih slojeva te o održivim izvorima za financiranje aktivnosti organizacija civilnog društva.

GLOBALNI EKOLOŠKI POKRET

Carter (2004) nudi razvoj ekološkog pokreta s obzirom na ekološke probleme koji su bili aktualni u pojedinom trenutku. Tako imamo:

a) prvu generaciju (do '60-ih godina prošlog stoljeća): zaštita divljeg života i prirodnih staništa, erozija tla i lokalno zagađenje

b) druga generacija (od '60-ih godina do kraja '70-ih): rast stanovništva, tehnologija, širenje pustinje, pesticidi, smanjenje prirodnih resursa i smanjenje zagađenja

c) treća generacija (od '80-ih do danas – globalni pokret): kisele kiše, oštećenje ozonskog omotača, povlačenje prašuma, promjena klime, gubitak biološke raznolikosti te GMO-i.

Prvu generaciju karakterizira konzervacionizam i prezervacionizam. Pod prvim pojmom shvaćamo pristup koji naglašuje potrebu "očuvanja prirodnih resursa kako bi se mogli razvijati za dobrobit budućeg društva" (2004:

4), dok pod drugim pojmom shvaćamo pristup koji zastupa stav kako divlju prirodu treba zaštititi od svakog oblika razvoja i sačuvati netaknutom. Kao najpoznatije predstavnike ove skupine možemo navesti Sierra Club i National Audubon Society iz SAD-a, National Trust i Royal Society for the Protection of Birds iz Velike Britanije te Naturschutzbund Deutschland (NABU) i BUND iz Njemačke. Premda kasnije osnovani i globalnog usmjerenja, ovdje možemo ubrojiti i World Conservation Union (IUCN), kao i World Wide Fund for Nature (WWF). Premda dakle prvu pojavu organiziranog zastupanja zaštite okoliša možemo sresti još krajem 19. stoljeća, pravi razvoj ekološkog pokreta kao i civilnog društva općenito možemo pratiti od kraja Drugog svjetskog rata. Tako drugu generaciju mnogo više karakteriziraju problemi pretjerane potrošnje, odnosno problemi koji proizlaze iz samog destruktivno-proizvođačkog i potrošačkog mentaliteta modernih društava. Pokret u to vrijeme karakterizira veliko zanimanje i uključivanje javnosti te počinje poprimati oblike masovnog i organiziranog aktivističkog pokreta. Kao najpoznatije protestne organizacije stvorene u to doba i kao reakciju na "plitki ili površinski environmentalizam" možemo izdvojiti Greenpeace i Friend of the Earth (FoEI). Treća generacija obilježena je izlaskom na površinu globalnih ekoloških problema kao što su klimatske promjene, GMO-i i drugo, rješavanje kojih nije moguće djelovanjem samo u okviru tradicionalnih nacija-država. Tradicionalni koncept NIMBY (Not in my BackYard – Ne u mojem dvorištu), sve se više zamjenjuje s konceptom NOPE (Not on Planet Earth – Ne na planetu Zemlji) ili NIABY (Not in Anybody Backyard – Ne u bilo čijem dvorištu) (Hajer, 2000). Možemo reći kako treću generaciju karakterizira izražena svijest o globalnim problemima, a i do danas neviđena globalna suradnja i solidarnost. Također, treba spomenuti razvoj lokalnih protestnih inicijativa i grupa, koje su posebno od '80-ih nicala, između ostalog, i kao izraz nezadovoljstva institucionalizacijom i sporošću velikih organizacija. Njima pridodajemo brojne radikalne protestne grupe koje su se stvarale iz sličnih razloga. Što se tiče tipologije ekološkog pokreta, možemo ga podijeliti u tri različita tipa:

1. Institucionalizirane ekološke organizacije

Organizacije i prve i druge generacije karakterizira jaka institucionaliziranost i profesionaliziranost. Kritičari bi mogli ustvrditi kako ih je uhvatio "željezni zakon oligarhije". Posebno je to karakteristično za velike organizacije

koje imaju masovno članstvo. WWF je danas najbrojnija ekološka organizacija na svijetu, sa 4,7 milijuna članova. Greenpeace ima 3 milijuna članova, a FoEI milijun članova. Sierra Club samo u SAD-u okuplja 700000 članova (Cohen and Kennedy, 2000). Ne samo da je članstvo milijunsko, već i godišnji budžeti tih organizacija iznose nekoliko milijuna eura. Danas ih, po kritičarima, karakterizira sve veća ovisnost o marketinškim stručnjacima i lobistima za prikupljanje sredstava. Sve manje akcija, a sve više lobiranja i mjesta u državnim i korporativnim odborima. Carter (2004: 154) ističe kako su ih zbog toga najveći kritičari prozvali “prosvjednim biznisom”. WWF kritiziraju i zbog zanemarivanja ljudskih prava urođeničkog stanovništva i autohtonih, zajednica koje se diskriminira prilikom proglašivanja određenog prirodnog područja zaštićenim. Sierra Club i druge organizacije za zaštitu divljine čak se i optuživalo za “pozelenjivanje mržnje”, pri čemu se misli na potporu organizacije ograničavanju imigracije u SAD zbog ekoloških razloga (Hartman, 2003).² Nisu ih mimoišle niti kritike zbog primanja financijske pomoći od naftnih i drugih korporacija. Greenpeace i FoE stvoreni su kao izraz prosvjeda protiv tada etabliranih ekoloških organizacija. Imale su odlike protestnih grupa, a nastale su na direktnom valu novih društvenih pokreta ‘60-ih i ‘70-ih te su bile povezane s mirovnim, antiratnim, ženskim i drugim progresivnim pokretima. Greenpeace je od samih početaka njegovao koncept ekoloških ratnika koji ne prezaju od “napada” na kitolovce, nuklearne podmornice ili naftne platforme. Pri tome su bili ljubimci medija, uvijek ovisnima o takvim atraktivnim pothvatima. No upravo zbog toga Greenpeace je dobivao i kritike kako više sliči profesionalnoj vojsci plaćenika, nego ekološkoj udruzi. Zamjeralo im se na krutoj i hijerarhijski čvrstoj strukturi, gdje postoji jasna kontrola ljudi s vrha organizacije, koji imaju puno radno vrijeme. FoE se mnogo više organizirao kao društveni pokret. Cijela mreža imala je decentraliziraniji karakter nego Greenpeace, pa su lokalne organizacije mogle same birati na kojim temama će raditi. FoEI je, za razliku od Greenpeacea, manje poznat po direktnim ak-

2 Doduše, može se reći kako niti Earth First (SAD) nisu zaobišle slične optužbe, posebno njihovog utemeljitelja Davea Foremana. Za EF (SAD) bio je karakterističan sukob Foremanove struje, koja je naglašavala sabotaze i sindrom ratnika, i struje koju je simbolizirala Judi Bari, jedna od najpoznatijih aktivistkinja EF-a, koja je više naglašavala suradnju s lokalnim zajednicama i širi koncept od “mačističke poze vječitog ratnika”. Kako je rasla snaga potonje struje, Foreman je na kraju izašao iz EF-a te kasnije sjeo u odbor Sierra Cluba, a na Judi Bari je izvršen atentat u organizaciji državnih struktura.

cijama, a mnogo više po kampanjama koje provodi diljem svijeta. Njihovi istraživački radovi i publikacije visoko su hvaljene i među radikalnijim dijelom pokreta, koji na njih ne gledaju sa simpatijama. Potrebno je naglasiti kako su ove organizacije najstabilnije i najutjecajnije unutar alter-globalizacijskog pokreta, jer mogu osigurati velike mobilizacijske resurse, koriste svoje bogato iskustvo i znanje te imaju široko zaleđe članova i simpatizera.

2. Lokalne inicijative otpora

Upravo zbog razočaranja velikim organizacijama, upravo u industrijski razvijenim zemljama počele su '80-ih godina nicati tisuće i tisuće malih lokalnih inicijativa koje se okupljale obično oko jednog problema. Za njih je karakteristično bilo okupljanje uglavnom stanovništva izravno pogođenog određenim problemom, premda su često dobivali simpatije i pomoć i izvan toga kruga. Lokalne inicijative otpora osnivane su, jer se velikim organizacijama zamjeralo kako od prevelikog politiziranja i globalnog pogleda više nisu u stanju okrenuti se prema "svom dvorištu" i problemima malih ljudi. Također im se zamjerala njihova uglavnom bjelačka srednjeklasna struktura. Lokalne inicijative često su pokretali zanemareni siromašni građani i manjinske skupine. Zagađenje okoliša kroz određena opasna postrojenja ili odlagališta opasnog otpada gotovo se uvijek zbiva u blizini upravo ovih skupina, stoga nas ne treba čuditi što je prosvjed protiv takvih oblika ekoloških problema bio glavnim uzrokom njihova okupljanja i osnivanja. Kao najpoznatije predstavnike ovog tipa možemo navesti Citizens' Clearinghouse for Hazardous Waste (CCHW) i National Toxics Campaigns iz SAD-a, od kojih je prva povezana s 10000 lokalnih grupa, a druga sa 7000 (Carter, 2000). Ovim udruživanjem su razmijenili iskustvo, međusobno se pomogli, a nadišli su i uobičajen koncept "ne u mojem dvorištu". U Britaniji su posebno bili česti lokalni pokreti otpora zbog gradnje nepotrebnih cesta kroz naseljene kvartove ili prirodne ekosustave. Dvije krovne organizacije, Road Alert i Alarm UK, zapravo su okupljale čitav niz lokalnih oblika otpora. Doživjele su svoj vrhunac polovicom '90-ih osjetivši slast pobjede u vladinoj najavi da će prekinuti svoj nekoliko stotina milijuna dolara vrijedan program izgradnje više od 500 novih cestovnih ruta u Britaniji.

3. Radikalne protestne grupe

Kao reakcija na "reformsko skretanje" velikih ekoloških organizacija, nastajale su druge s radikalnijom reto-

rikom povezujući borbu za zaštitu prirode s borbom protiv kapitalizma. I kao što su se Greenpeace i FoE osnivali kao reakcija na "učmalost" dotadašnjih prvaka ekološkog pokreta, tako su i oni doživjeli sličnu sudbinu u '80-ima, a posebno u '90-ima. Sea Shepard Society stvoren je kao direktan odgovor na Greenpeaceovo "glumatanje u brodovima", a FoE je zbog pojave Earth Firsta čak imao i unutrašnju krizu zbog podjele članstva o potrebi suradnje sa EF-om. Kao i prije, i ove grupe osnivaju bivši članovi danas etabliranih ekoloških organizacija. Earth First posebno izdvajamo, jer su svojim direktnim akcijama ostavili najviše traga. Earth First su u SAD-u imali velik uzlet, jer su obnovili koncept "eko-ratnika" i bili umnogome pod utjecajem biocentričnih stavova duboke ekologije. U EF nisu prezali od uništavanja buldožera, vezanja i penjanja po stablima, postavljanja nesmrtonosnih zamki i slično. U Velikoj Britaniji Earth First je svojim direktnim akcijama donio nov polet pomalo zamrlim '80-ima. Posebno ih je javno napadao središnji ured FoE-a, što je prestalo tek nakon pobune članstva i nekih podružnica FoE-a. Kasnije su organizirane i neke zajedničke akcije kad je koncept EF-a postao široko prihvaćen i raširen po cijeloj Britaniji (DoD, 2003). EF je, za razliku od velikih ekoloških organizacija, imao mrežnu strukturu, horizontalni i decentralizirani tip organizacije. Nijedna lokalna inicijativa nije mogla govoriti u ime ostalih, a nije postojao centralni ured ili vrh mreže. Tipičan primjer njihove efikasnosti i pokretljivosti jest Twyford Down, jedna od brojnih anti-roads akcija u Velikoj Britaniji. FoE se povukao iz te akcije, jer je dobio prijetnju tužbom i moguću zapljenu imovine, a EF se nije morao povući, jer nisu imali centralni ured niti službenu imovinu te im se tim putem nije moglo prijetiti. I lokalne inicijative otpora i radikalne protestne grupe imaju slabost - nestabilnog su karaktera i trajanja. Lokalne inicijative se često ugase kada se problem (ne) riješi, odnosno kada postane jasna njegova sudbina, a radikalne protestne grupe ovisе o općem raspoloženju unutar radikalnog dijela pokreta, o postavljanju ekoloških problema na rang listu prioriteta, te o nestalnom članstvu. Istaknimo kako je danas česta suradnja svih triju tipova ekološkog pokreta, jer se uvidjelo kako to osigurava veće uspjehe u akcijama i kampanjama.

Na samom kraju možemo izdvojiti grupe poput Earth Liberation Front, grupe koja djeluje potpuno u tajnosti, bez javnog članstva i koja organizira sabotaze i subverzije na imovini institucija inkriminiranih za uništavanje prirode. FBI je stavio ELF na popis terorističkih organizacija. Gotovo sve javne ekološke organizacije distanciraju se od ovakvog oblika djelovanja.

Začeci hrvatskog ekološkog pokreta u vrijeme Jugoslavije

Već početkom 70-ih godina 20. stoljeća možemo govoriti o pokušajima zaštite okoliša u SR Hrvatskoj i cijeloj Jugoslaviji. Javlja se niz pojedinaca koji pokreću inicijative za zaštitu okoliša. Pokret *Jugoslavenski savet za zaštitu i unapređenje čovekove okoline*, koji se javio 1973. godine na razini Jugoslavije, uspio je okupiti sve društvene subjekte koji su na bilo koji način bili povezani sa zaštitom okoliša. Pokret je “pozdravljen” od vlasti i samog predsjednika SFRJ Josipa Broza Tita. No, zbog političkih obračuna i jačanja represije, Savjet je sredinom 70-ih “usisan” od ondašnjeg sistema. Povremeni, spontani protesti građana zbog zagađivanja sprečavani su te se inzistira na rješavanju problema kroz državni aparat. U pozadini je bio strah od jačanja i samoorganizacije građana. Jaka država nije dopuštala jačanje nezavisnih inicijativa.

U 70-ima sistem je bio dovoljno jak da uguši svaku građansku inicijativu, pa i spontane proteste građana. Nove ideje i društvene energije koje su se javile 70-ih, sistem je uspio ugušiti do sredine 80-ih godina, kada se počinje urušavati unutar sebe. Sukobi i nestabilnost unutar sistema znače smanjenu moć države, a samim time i olakšan put nezavisnim inicijativama građana da se organiziraju i javno istupe. Početkom 80-ih, udruženja građana za to dobivaju pravnu osnovu Zakonom o društvenim organizacijama i udruženjima građana. Premda je većina društvenih organizacija djelovala kao produžena ruka sistema i bila u potpunosti pod državnom kontrolom, tada se stvorila pogodna klima za građanske inicijative i udruženja te tek od tada možemo govoriti o nastanku ekološkog pokreta koji djeluje autonomno i izvan sistema. To je razdoblje kada civilno društvo započinje svoje prve korake. To ne znači da civilne inicijative nisu postojale i prije, ali kao što smo rekli, bile su malo ili gotovo nikako zastupljene. U 80-im godinama prošlog stoljeća, u sklopu novih društvenih pokreta, javljaju se prve civilne inicijative koje su postavljale pitanje zaštite okoliša, aktivne su ženske organizacije te se polako počinje postavljati i pitanje ljudskih prava.

Civilno se društvo u tom razdoblju doživljava kao (Bežovan, 2004):

1. suprotnost militarističkom (uniformnom) društvu, odnosno militarizaciji države
2. civilizirano društvo koje njeguje toleranciju prema onima koji drukčije misle, prema različitim stilovima

života, kao i pravni poredak i jednakost pred zakonom

3. sekularizirano društvo kao suprotnost klerikalnom, ideološkom ili paternalističkom društvu
4. nositelj legitimnosti i sankcijski subjekt političke vlasti.

Otvaraju se prve rasprave o civilnom društvu kao okvir modernizacije i kao zahtjev za političkom demokratizacijom. Te su rasprave u Sloveniji bile najučinkovitije i otvorile su put demokratizaciji, političkom pluralizmu i modernizaciji te samim time i razvoju civilnog društva. U Hrvatskoj su te rasprave mnogo slabijeg intenziteta, dok je drugi problem nedovoljna složnost, odlučnost, jakost i glasnoća predstavnika civilnog društva kao i netolerantnost tadašnje političke elite prema civilnim inicijativama.

Sredinom 80-ih, prvi se javlja antinuklearni pokret, koji je bio najjači u Hrvatskoj. Pokret je uspio zadobiti povjerenje javnosti ali ne i vlasti i stručnjaka. Vlast se bojala, da će ako odustane od gradnje nuklearnih elektrana, Hrvatska doživjeti energetske kataklizmu, dok je većina utjecajnih stručnjaka zastupala "tvrdu varijantu" energetskog razvoja. Problem antinuklearnog pokreta bilo je pojedinačno djelovanje, te zbog toga i nepostojanje intelektualne i akcijske jezgre pokreta.

Osim antinuklearnih pokreta, javljaju se i spontane omladinske skupine koje djeluju neformalno, spontano i autonomno. One su najveću ulogu odigrale u Sloveniji, dok u ostalim republikama ostaju na margini. U Hrvatskoj je prva takva skupina osnovana 1986. godine u Zagrebu, pod nazivom *Radna grupa za ekološke, mirovne, feminističke i duhovne inicijative "Svarun"* (staroslavensko božanstvo sunca, svjetla i prirode). Grupa Svarun bila je najaktivnija u antinuklearnom protestu, bavi se i dijeljenjem letaka, izdavanjem brošura, organiziranjem tribina, natjecanjima za bicikliste i invalide, vožnjom biciklima središtem grada zabranjenim smjerom itd. Sistem nastoji nadgledati i ograničivati rad Svaruna privođenjem na informativne razgovore, prisluškivanjem telefona, a zadužene i službene omladinske organizacije izražavaju prosvjede zbog rada grupe. Međutim, Svarun prestaje djelovati 1988. godine zbog nedostatka poticaja izvana i nemogućnosti prevladavanja unutarnjih slabosti. Dio pripadnika Svaruna nakon toga osniva grupu Autonomija.

Usporedo se događaju i spontani lokalni protesti i samorganiziranje građana. Najizraženiji protesti građana bili su protiv odlagališta otpada i izgradnje hidroelektrana. Krajem 80-ih i početkom 90-ih uspostavljen je politički pluralizam i sloboda izražavanja. Međutim, upravo tada,

pokreti zapadaju u krizu i ne uspijevaju se organizirati u jaču društvenu i političku silu. Razlozi su u neuspješnom ujedinjavanju pokreta na republičkoj razini, nedovoljnoj samosvijesti, neiskustvu u samoorganizaciji te nedostatku materijalnih i finansijskih sredstava. U Hrvatskoj se 1990. godine javlja *Savez zelenih Hrvatske*, kao pokušaj udruživanja lokalnih organizacija. Savez je činilo 30 pokreta i organizacija, ali je federacija bila labava. U Savez ne ulazi gotovo nijedan predstavnik stručnih društava, kao ni sami stručnjaci. Članice se nisu mogle dogovoriti hoće li djelovati politički ili neće. Iako je većina članica odbila političko djelovanje i izlazak na izbore, te je godine dio njih izašao na izbore. Savez nije imao jasnu koncepciju od svog početka, a kasnije se neuspješnim pokazala i koordinacija i kontinuirano djelovanje Saveza. Sve to ubrzo je pridonijelo laganom gašenju Saveza.

Situacija u Hrvatskoj nakon osamostaljivanja

Velik broj ekoloških udruga ugasio se ili postoji samo “na papiru” tijekom 90-ih godina zbog nedemokratskog režima, teške gospodarske i ekonomske situacije u zemlji te nedostatka finansijskih izvora. Međutim, Zelena akcija Zagreb koja je 1991. bila isključena iz Saveza zelenih Hrvatske zbog političkog djelovanja, nastavlja svoj rad i svojim je djelovanjem obilježila i osnažila zaštitu okoliša u Hrvatskoj. Zelena akcija Zagreb, nakon isključivanja iz Saveza, počinje djelovati kao udruženje građana, a 1991. godine registrirala se u društvenu organizaciju. Unatoč krizi zbog nedostatka prostora i materijalnih sredstava, Zelena akcija nastavlja svoje aktivnosti već krajem 1990., rješava temeljne organizacijske probleme, okuplja nove aktiviste i razvija niz projekata. Općenito, razvoj civilnog društva nije imao kontinuitet u 90-ima. Razlog tome je specifična politička i društvena situacija u kojoj se Hrvatska našla nakon svog osamostaljivanja. Uspostavljena nova, demokratska vlast i dalje je nastojala sve aspekte društva držati pod svojom kontrolom. Iz toga proizlazi i neprijateljski stav države prema udrugama civilnog društva koje su tretirane kao dio političke opozicije.

Početakom 90-ih, nakon osamostaljivanja svih republika bivše Jugoslavije, Hrvatska se našla u specifičnoj političkoj situaciji, koja je znatno usporila razvoj civilnog društva započetog u 80-ima. Možemo reći da se civilno društvo suočilo s trostrukim ograničenjem:

- A) agresija na Hrvatsku posve je preorijentirala fokus civilnog društva, a razumljivo, ekološke teme padaju u drugi plan

- B) novouspostavljena vlast sporo je ili nikako učila osnove demokracije, usvojivši prije mnoga obilježja autoritarnog tipa vladanja. U takvom dijeljenju uloga na civilno društvo nije se gledalo sa simpatijama. Te nesimpatije rezultirale su otvorenim neprijateljstvom prema razvoju civilnog društva kao ravnopravnog partnera, ali i nepovoljnim zakonskim okvirom koji je više kočio nego poticao razvoj
- C) Hrvatska je osim vanjske pretrpjela i unutrašnju agresiju kroz privatizaciju. Brojni su nezavisni ekonomisti tada upozoravali kako ratno stanje nije dobro vrijeme za privatizacijske procese, a danas je to i konsenzus među političkim strankama. Time je uništen srednji sloj, povećana nezaposlenost i siromaštvo građana i građanki. Posljedica toga jest rast apatije i apolitičnosti među stanovništvom, što također nisu povoljni uvjeti za razvoj civilnog društva. Počeo je uspon “amoralnog familizma”, stanja koje američki sociolog Edward Banfield vidi u nemogućnosti konkretnih aktivnosti građana da se zauzmu za probleme izvan obiteljskog kruga. Prema Banfieldu, amoralni familizam jest društveni obrazac ili sindrom zaostalih društava, gdje je glavno pravilo ono prema kojem se teži maksimalno uvećati materijalne vrijednosti, kratkoročno iskoristiti probitke uže obitelji, pretpostavljajući da će i ostali učiniti isto.³

Unatoč ratu i teškoj ekonomskoj situaciji, Zelena akcija nastavlja svoje aktivnosti sve uspješnije. Međutim, rat i novonastala situacija usporila je ili ugasila veći dio zelenog pokreta. Kao što smo rekli, velik broj aktivista u to ratno doba, okreće se mirovnim pokretima i humanitarnim organizacijama. Dodatni problemi za ekološke udruge jesu oni financijske naravi i nedostatak prostora. Financijska potpora države tijekom ‘90-ih bila je gotovo zanemariva za ekološke projekte, a i ona izvan Hrvatske također je bila vrlo mala. Samo mali broj međunarodnih organizacija, kao Institut otvoreno društvo, Regionalni centar za okoliš za Srednju i Istočnu Europu (REC), regionalni ured u Mađarskoj, ali i ured u Hrvatskoj, Milieukontakt Oost-Europa iz Nizozemske te kasnije Academy for Educational Development (AED) iz SAD-a⁴, davalo je aktivnu potporu ekološkim udrugama u ‘90-ima, premda je, kao

3 Više o tome u Bežovan, G., *Civilno društvo*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2004.

4 Ovdje treba spomenuti kako je AED 2002. godine odbio realizirati već odobreni projekt Zelenoj akciji za Zeleni telefon, zbog jasne i vidljive anti-GMO kampanje ove udruge.

što smo rekli, s obzirom na okolnosti najveći dio financijske potpore odlazio humanitarnim udrugama i onima za ljudska prava.

Uz financijske probleme javlja se i pomanjkanje ljudskih resursa. Većina članova udruga bili su volonteri koji su u rad udruge ulagali mnogo svoje energije i vremena. Međutim, loša ekonomska situacija u Hrvatskoj kao posljedicu ima odlazak mladih ljudi. Velik dio volontera bili su studenti koji nakon završenog studija shvaćaju kako na taj način ne mogu egzistirati. Nakon određenog vremena, članstvo udruga se izmorilo i konstantnom borbom udruge za preživljavanje, te prestaju biti aktivni ili napuštaju udrugu. To dovodi do nestabilne i fragilne strukture samih organizacija.

U 1991. godini bilo je registrirano oko 60 udruga, dok u 1999. godini taj broj seže do gotovo 200 ekoloških udruga. Prema najnovijim podacima Ministarstva zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva broj udruga kreće se oko 270. Iz tih podataka evidentno je da s godinama broj udruga raste. Međutim, u stvarnosti je samo mali broj tih udruga bio ili jest doista aktivan. Mnoge organizacije postoje samo "na papiru" i sastoje se od jedne ili dvije osobe.

Preživjeti su uspjele samo udruge s jakim "ljudskim faktorom" koje su svojom upornošću, znanjem i vještinama znale kako i gdje pronaći izvor financijske potpore. Nažalost, broj takvih udruga bio je jako mali. Te su udruge i danas aktivne i čine dušu ekološkog pokreta. I nakon uspostave mira posljedice rata ostavljaju trag i na ekološke udruge, posebno u područjima koja su najviše bila pogođena ratom. Ipak, potrebno je spomenuti kako se situacija mijenja 2000. godine. Slabi državni paternalizam, jača želja za ulaskom u Europsku Uniju gdje je jedan od uvjeta stabilno i razvijeno civilno društvo, a iako sporo, raste svijest građana da sami preuzmu inicijativu, što je pozitivan rezultat rada različitih civilnih organizacija. Osim promjena u društvu, važan poticaj civilnom društvu i ekološkim udrugama bio je novi Zakon o udrugama, koji je za osnivanje nove udruge zahtijevao tri osobe, umjesto deset, kako je prethodno traženo.

Velik korak u učvršćivanju ekoloških udruga napravljen je već 1998. godine stvaranjem *Zelenog foruma* - mreža udruga za zaštitu okoliša.

POLOŽAJ I UTJECAJ EKOLOŠKIH UDRUGA U HRVATSKOJ

Opće stanje

Hrvatska, kao postsocijalistička zemlja, ima slabu tradiciju civilnog društva. Glavne razloge već smo naveli. Višedesetljetni komunistički režim držao je gotovo sve aspekte društva pod patronatom države, a civilni sektor postojao je samo na marginama ili u disidentstvu. No, i nakon uspostavljanja demokratske vlasti, '90-e karakterizira izrazito neprijateljski stav državne vlasti prema civilnom društvu. Tek od 2000. godine možemo pratiti značajniji razvoj civilnog društva, pa samim time i ekoloških udruga u Hrvatskoj.

Kao što smo naveli, u Hrvatskoj još nije provedeno niti jedno ozbiljno istraživanje koje bi se bavilo jedino ekološkim udrugama. Stoga ćemo koristiti podatke koje je dobio CERANEO 2001. godine, istražujući strukturu civilnog društva u Hrvatskoj u 90-im godinama. Broj organizacija uziman je kao glavni indikator razvijenosti civilnog društva, aktivnost građana, njihove uključenosti u društvene procese te razine socijalnog kapitala.

Do 1997. godine na snazi je Zakon o društvenim organizacijama i udruženjima građana. Te godine, reformom zakonodavstva, umjesto pojmova društvene organizacije i udruženje građana uvodi se pojam udruga (Zakon o udrugama).

Početakom 1998. godine u Hrvatskoj djeluje oko 20 000 udruga, dok je početkom 2004. godine registrirano 24 940 udruga (Bežovan, 2004). Kao što smo rekli, porastu registriranih udruga pridonio je i novi Zakon o udrugama iz 2001. godine prema kojem su potrebne najmanje tri osobe za osnivanje udruge, a ne više deset, kako stoji u Zakonu o udrugama iz 1997. godine. Nažalost, ne postoje pouzdani pokazatelji na temelju kojih bi se procijenila aktivnost udruga. Broj aktivnih udruga zasigurno je manji od registriranih. Mnoge se udruge registriraju, neko vrijeme djeluju i nakon toga postaju samo statistički podatak. Razlog tome možemo najprije tražiti u nedostatku financijskih sredstava koja bi omogućila kontinuirano djelovanje udruge. Drugi problem vezan je uz neravnomjernu raspoređenost prema djelatnostima udruga. Najveći broj udruga registriran je na području sporta i rekreacije (oko 10 000) dok ostatak čine druge organizacije. Takva situacija ne pridonosi mnogo promoviranju civilnih vrijednosti. Udruge se temelje na članstvu. Veći broj članova neke udruge znači veći potencijal njezinih mogućih aktivnosti,

širu prihvaćenost ideja koje ta udruga zagovara te veću ukorijenjenost udruge u lokalnoj zajednici i društvu.

Prema Europskom istraživanju vrednota - Hrvatska iz 1999. godine, svega 45,4% ispitanika pripada dobrovoljnim organizacijama, od čega najveći dio (14,1%) sportskim ili rekreacijskim organizacijama, a svega 3,0% ispitanika pripada organizacijama koje se bave očuvanjem okoliša, ekologijom i pravima životinja. Zabrinjavajuće je, što od ukupnog broja ispitanika, samo njih 26,5% doista je i aktivno u udrugama, to jest u manjoj mjeri obavljaju neplaćeni rad u tim organizacijama (volontiraju). Ispitanici su najčešće aktivni članovi sportskih i rekreacijskih organizacija (7%) dok samo 2,1% volontira u ekološkim organizacijama i organizacijama zaštite životinja. U usporedbi s prijašnjim istraživanjima, možemo reći kako određeni napredak predstavlja da se uz uobičajeni rast broja aktivnih članova u sportskim ili rekreacijskim organizacijama, isto zbilo i u ekološkim organizacijama.

Možemo zaključiti da je razina učlanjenosti građana u organizacije civilnog društva niska, a još je niža razina njezinih aktivnih članova. To je pokazatelj ograničenog sudjelovanja građana u društvenim aktivnostima.

Odnos države prema ekološkim organizacijama

U funkcioniranju i održivom razvoju ekoloških udruga, kao što smo vidjeli, veliku ulogu ima država. Na temelju analize možemo reći da se država maćehinski odnosi prema ekološkim udrugama. Situacija se promijenila na bolje 2000. godine i kasnijim novim zakonskim odredbama. Međutim, promjene su se većinom dogodile pod pritiskom međunarodne zajednice i kao jedan od uvjeta za ulazak Hrvatske u Europsku uniju, a ne kao prepoznavanje ekoloških udruga kao partnera u održivom razvoju Hrvatske. Ovdje trebamo objasniti kako u uobičajenom trolistu rasprave o održivom razvoju, pored države i civilnog društva, stoji i poslovni sektor. Mi ga ovdje ne koristimo, jer je suradnja poslovnog sektora s nevladinim udrugama tek u začetima. Za ozbiljnu analizu nedovoljno je aktera poslovnog sektora koji ulažu u projekte održivog razvoja ili čak podržavaju neke od ekoloških udruga svojim društvenim programima. Za našu analizu ekoloških udruga u Hrvatskoj mnogo je vjerodostojnije posvetiti se međusobnom odnosu država - civilno društvo.

Država je ta koja zakonima daje veću ili manju slobodu udruživanja, propisuje proceduru osnivanja i registracije udruge te aktivnosti koje se udrugama dopuštaju. Isto

tako, država je važna i kao financijski faktor u potpomaganju udruga i njihovih programa izdavanjem novca iz državnog proračuna. Kod financijskog okvira nisu manje važne ni porezne olakšice koje donosi država, bilo da se one odnose na udruge ili na gospodarske subjekte koji na temelju toga mogu dati novac u općekorisne svrhe, to jest biti potpora programima i projektima udruga.

U odnosu države prema ekološkim i drugim udrugama, vidi se koliko je zemlja doista demokratska i koliko je zdrava klima i odnos različitih dionika države. Odnos države prema ekološkim udrugama analizirat ćemo kroz politički, ekonomski i porezni okvir.

Politički okvir

Politički okvir već smo dotaknuli u historijskom pregledu. Iako su višestranački izbori trebali otvoriti put modernizacije i demokratizacije Hrvatske i približiti je razvijenim europskim zemljama, to se nije dogodilo. U Hrvatskoj je do 1997. godine na snazi bio Zakon o društvenim organizacijama i udruženjima građana (NN 10/90), koji je prvi put donesen 1982. godine u sklopu bivše Jugoslavije. Hrvatska ga, uz neke izmjene, usvaja 1990. godine.

U demokratskoj Republici Hrvatskoj udruge su se osnivale, registrirale i djelovale na temelju zakona pisanog za potpuno drugačije razdoblje, društvene okrive i uvjete. Rad na kasnijem zakonu trajao je pune tri godine (od 1994. do 1997.). Zanimljivo je da je nakon tri godine, uz male preinake, zapravo usvojen već postojeći zakon unatoč intervenciji CERANEO-a i inozemnih stručnjaka.⁵ Održano je i više rasprava u domaćim krugovima o Prijedlogu zakona o udrugama. Premda su mišljena dostavljena resornom Ministarstvu uprave, resorni je ministar i dalje u Saboru ponavljao kako je prijedlog napravljen po uzoru na njemački i austrijski propis. Tužna je činjenica da novi zakon nisu iznijele udruge u suradnji s Vladom već je donesen "odozgo". Donijela ga je vlada, i to pod inozemnim pritiscima koji su tražili donošenje zakona u skladu s europskim standardima kao uvjet za pristupanje Hrvatske u članstvo Vijeća Europe.

Novim Zakonom o udrugama, društvene organizacije postale su udruge građana, dok su udruženja građana morala uskladiti svoje statute i podnijeti prijavu registracij-

5 Nacrt Zakona o udrugama CERANEO je preveo na engleski i poslao inozemnim stručnjacima tražeći njihovo mišljenje. Povratna informacija bila je da Zakon nije u skladu s dosegnutim europskim standardom.

skom tijelu u roku od šest mjeseci. Nekretnine društvenih organizacija prešle su u vlasništvo Republike Hrvatske.⁶ Time se htjelo dodatno pojačati kontrolu nad udrugama.

Do pozitivnih promjena dolazi tek 2001. godine kada se donosi novi Zakon o udrugama. Pozitivne promjene koje su uslijedile jesu:

- uvodi se institucija udruga koje imaju svojstvo pravne osobe
- za osnivanje udruge potrebno je troje osnivača, što omogućuje osnivanje većeg broja udruga
- udruge se registriraju u uredima državne uprave u jedinicama područne samouprave
- nadzor nad radom udruga kao i zabrana djelovanja udruga uređeni su u skladu s europskim standardima
- kazne za prekršaje znatno su smanjene
- imovina koja je oduzeta udrugama 1997. godine vraća se u vlasništvo udruge.

Prihvatanje rada civilnog društva, vlada je nastojala dokazati i pokretanjem suradnje s nevladinim sektorom u Republici Hrvatskoj. Tako je 1999. godine stvoren Ured za udruge RH. Dodatni razvoj nastavljen je stvaranjem Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva 2003. godine. Zaklada ima za cilj promoviranje i razvoj civilnog društva.⁷

Ekonomski okvir

U sklopu ekonomskog okvira analizirat ćemo način financiranja ekoloških udruga iz državnog proračuna. Međutim, podaci su konkretni i javno dostupni tek od 1999. godine osnivanjem Ureda Vlade Republike Hrvatske za udruge (NN 132/98). Kao što smo već prije naglasili, do tada su se potpore iz državnog proračuna dijelile potpuno netransparentno, politički podobnim udrugama. Pomak na normativnoj razini bio je 1998. godine, izmjenama u zakonu. Naime, tada su Odluka o mjerilima za određivanje udruga čija je djelatnost od interesa za Republiku Hrvatsku i Odluka o kriterijima za financijsku potporu udrugama iz sredstava državnog proračuna objedinjene u

6 Na temelju starog Zakona o društvenim organizacijama i udruženjima građana, prema kojem su društvene organizacije imale pravo raspolaganja ili korištenja nekretnina u društvenom vlasništvu. Iznimka su bila jedino Dobrovoljna vatrogasna društva (ako su nekretnine stjecane priložima građana), Matica hrvatska te udruge etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina.

7 Dio civilnog društva je vrlo brzo nakon osnivanja izrazio veliko nezadovoljstvo radom Zaklade, načinom komunikacije te vrednovanjem projekata i programa za financiranje. Radilo se uglavnom o udrugama koje nisu dobile projekte, čime su otvorile put sumnji u razloge njihove kritike.

jednu Odluku. Prije te izmjene, te su odluke trebale biti na odgovarajući način primjenjivane na dotacije iz proračuna jedinica lokalne uprave i samouprave. Nakon izmjena, Vlada na prijedlog ministarstva osniva Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za udruge, koje odlučuje koje udruge mogu dobiti potporu iz državnog proračuna te predlaže Vladi visinu sredstava financijske potpore udrugama osiguranih u državnom proračunu. Ured je pridonio transparentnosti procesa financiranja udruga iz državnog proračuna.

Ekološke udruge su financirane iz državnog proračuna od 1999. do 2003. godine, kada tu ulogu preuzima resorno Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva. Ured za udruge RH potpore dodjeljuje godišnje, a od 2002. godine i višegodišnje potpore projektima i programima udruga. Potpore se odobravaju putem javnog natječaja koji raspisuje Ured za udruge, a provedbu projekata prate nadležna državna tijela s obzirom na aktivnosti.

Tablica 1: *Financiranje udruga iz državnog proračuna, 1999.-2003. te resornog ministarstva 2004. godine⁸*

Godina	Ukupan iznos financijske potpore	Broj financiranih projekata	Broj udruga korisnika
1999.	1.537.000,00	11	6
2000.	1.055.000,00	20	20
2001.	1.456.000,00	34	32
2002.	1.216.000,00	28	28
2003.	1.062.019,00	28	28
2004.	1.980.000,00	35	34

Prema ovoj tablici vidimo da financijska potpora raste. Država je novim zakonom omekšala svoj odnos prema udrugama, omogućila da se broj udruga poveća. Očita promjena na bolje dogodila se 2004. godine, kad financijsku potporu udrugama preuzima resorno ministarstvo. Te je godine izdvojeno najviše financijske potpore. Za financijsku potporu u 2004. godini prijavljeno je 100 projekata, od čega je njih 35 stručna radna skupina odobrila za financiranje iz državnog proračuna.⁹ Ministarstvo će, na osnovi pozitivne ocjene o eva-

8 www.mzopug.hr

9 Stručnu radnu skupinu činili su: Marija Boltek, Ured Vlade Republike Hrvatske za udruge; Nataša Janev Holcer, Škola narodnog zdravlja Andrija Štampar; Dalija Matijević, REC; Željko Bukša, Vjesnik; Ruža Beljan, MZOPUG.

luaciji programa nastaviti financirati provedbu četiri tro-godišnja programa odobrena na javnom natječaju 2002. i 2003. godine. Osnovni je kriterij za prihvaćanje projekata bio promidžba i edukacija o zaštiti prirode i održivi razvoj. Odbijeni su projekti kojima je cilj znanstveno - istraživačka svrha, inventarizacija i kartiranje, loše napisani projekti ili oni čije financiranje ide pod nadležnost Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodnog gospodarstva ili Ministarstva kulture.¹⁰

Tablica 2: Iznos zatraženih i primljenih financijskih potpora u 2004. godini

<i>Godina</i>	<i>Traženi iznos</i>	<i>Primljeni iznos</i>
2004.	2.606.424,84	1.980.000,00

Prema podacima iz tablice vidi se da je tražena financijska potpora bila mnogo veća nego što je dobivena. To pokazuje da udruge koje i dobiju financijsku potporu, još uvijek moraju tražiti i druge izvore financiranja.

Možemo zaključiti da je od 2004. godine napravljen mali pomak naprijed većim iznosom financijskih potpora kao i financiranih projekata. Nadamo se da će se ovaj trend nastaviti.

Porezni okvir

Uz nepovoljan politički i ekonomski okvir za ekološke udruge, porezni je okvir također bio nepovoljan tijekom 90-ih godina.

Sustavnom reformom poreznih propisa 1994. godine ukinute su mogućnosti da fizičke i pravne osobe mogu donirati u općekorisne svrhe, kao porezno priznat rashod. Kao razlog takve odluke navedena je sumnja u pranje novca. Država se obvezala da će prikupljati novac porezima i raspodijeliti onima kojima treba. Ako znamo da je do 1999. godine novac iz državnog proračuna dotiran na netransparentan način i politički podobnima, jasno je da takva državna odluka nema veze s pranjem novca. Na taj način država je htjela da za nju nepodobne udruge nestanu. Snažni sportski i kulturni lobiji uspjeli su se 1996. godine izboriti za povoljniji porezni status, dok su za sve ostale vrijedili stari propisi. Udruge su dobile povlasticu neplaćanja poreza na promet nekretninama tek 1997. godine.

10 Od 2004. godine Uprava za zaštitu prirode stavljena je pod nadležnost Ministarstva kulture; postavlja se pitanje zašto odvajati prirodu i okoliš.

Povoljniji status za ekološke udruge, kao neprofitne, dogodio se tek 2001. godine od kada pravne i fizičke osobe mogu neprofitnim udrugama dati porezno priznat rashod do 2% svojih prihoda, te su isporuke dobara i usluga neprofitnim udrugama u Hrvatskoj od inozemnih donacija oslobođene poreza na dodanu vrijednost. Od tada možemo pratiti i značajnije društvene programe poslovnog sektora. Također, pokloni i donacije za koje neprofitna udruga ne pruža nikakvu protuuslugu davateljima tih donacija, nisu oporezivi. Udrugama je također omogućeno da bez poreza isplaćuju troškove putovanja i dnevnice osobama koje za njih obavljaju posao bez naknade. Velik nazadak učinjen je nakon 2003. godine kada je tadašnja vlada donijela odluku o izuzimanju većine udruga od oslobođenja od plaćanja poreza, osim ako projekti nisu dobiveni od programa Europske komisije ili USAID-a. Mnogi iz civilnog sektora zaključili su kako je to kazna za angažman na izborima 1999. godine.

RASPROSTRANJENOST EKOLOŠKIH UDRUGA

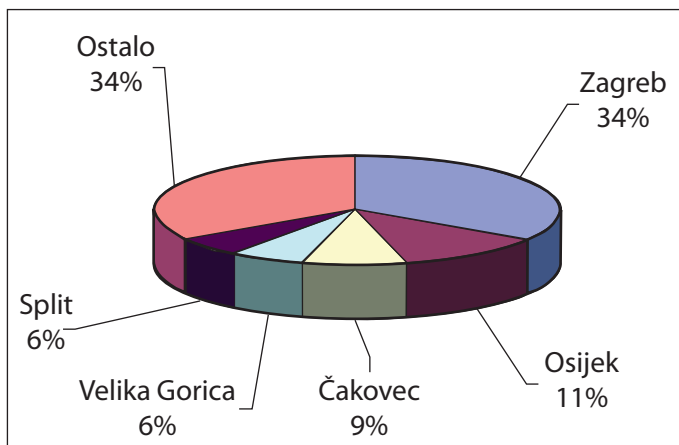
Što se tiče teritorijalne rasprostranjenosti ekoloških udruga, možemo reći kako boluju od iste "bolesti" kao i cijelo društvo. Pretjerana centraliziranost Hrvatske nije mimoišla niti ekološke udruge. U Hrvatskoj se većina ekonomskog, kulturnog, sportskog i drugog života "trpa" u Zagreb kao jedino središte. Tako i najjače udruge stoje u Zagrebu. Najveći broj organizacija smješten je u velikim gradovima i okolici, dok u naseljima manjim od 20 000 stanovnika aktivnih organizacija gotovo i nema, osim onih tradicionalnih u sportu i kulturi. Većina udruga registriranih u 90-ima javlja se u većim gradskim središtima. Tako je na području Grada Zagreba registrirano 111 udruga što iznosi 41% od njihovog ukupnog broja, zatim slijede udruge u području sljedećih županija: Primorsko-goranske, Splitsko-dalmatinske, Dubrovačko-neretvanske, Istarske i Osječko-baranjske. Samo 29% udruga djeluje u područjima s manje od 10 000 stanovnika. Situacija nije bitno drukčija ni danas.

Regionalno, mnogo je veći broj organizacija u središnjoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj nego u južnim dijelovima. Bežovan (2004) to povezuje s ljudskim i materijalnim potencijalima koji su dominantno posredovani naslijeđem. Zagreb je postao nemjerljiv s ijednim drugim gradom i ekonomska žila kucavica Hrvatske. Stoga je tu najviše novca za ekološke udruge.

Takva značajka ekoloških udruga potvrđuje se i pri analizi financiranih projekata iz Državnog proračuna. U četiri godine (1999.-2002.) od ukupno 96 financiranih projekata 49 (52%) njih je bilo iz Zagreba. Nakon toga slijedi Split s 9 projekata (9,3%), Rijeka - 6 projekata (6,3%), Osijek - 6 projekata te druga veća središta. Od toga je samo 8 financijskih potpora ili 8,3% bilo korišteno u naseljima manjim od 10000 stanovnika, od kojih su samo 2 sela - Ljubeščica kod Varaždina i Martinska Ves kod Siska. Jasno je kako se može zaključiti da Zagreb dobiva najviše projekata s obzirom da ima najviše stanovnika. Ipak, bilo bi potpuno ignoriranje stvarnosti zaključiti kako to nema veze s komparativnim prednostima koje Zagreb pruža za aktivnosti udruga, a koji su rezultat posljedica izvan njihova direktnog djelovanja. Izvan Zagreba teže je doći do informacija i financijskih sredstava. Također, udruge iz manjih mjesta vrlo se često žale kako nemaju dovoljno znanja za pisanje projekata, pa se stoga niti ne prijavljuju na natječaje. Time gube jedan dio financijskih sredstava koji im je nužan za funkcioniranje. Iz svih ovih razloga u manjim mjestima je vrlo čest oblik okupljanje građana u organizacije neformalnog tipa.

Kako se općenito razvija svijest građana i građanki u Hrvatskoj o potrebi vlastitog angažmana u zaštiti okoliša, smanjuje se dominantnost Zagreba. Analizom financiranih projekata u 2004. godini još uvijek je prisutan trend dominacije Zagreba, ali u osjetnom padu. Najveći dio financiranih projekata je iz Zagreba (34%), zatim slijedi Osijek (11%), Split (6%), Velika Gorica (6%). Iznenađenje je grad Čakovec, odnosno Međimurska županija, koja ima čak 9% financiranih projekata.

Grafikon 1: Prikaz odobrenih financijskih potpora po gradovima/naseljima

Situacija u 2005. nije se bitno izmijenila od 2004. Najveći broj financiranih projekata je iz Zagreba (43%), zatim iz Osijeka (18%), Pule (11%), a 28% je ostalih (po jedan projekt iz Čakovca, Dubrovnika, Rijeke, Splita, Slavonskog Broda, Visa, Murtera). Ovaj put Ministarstvo nije objavilo sve prijavljene projekte kao 2004. godine, već samo one koji će biti financirani.

Najjača ekološka udruga u Hrvatskoj, Zelena akcija, čak i sama već ima međunarodne projekte u kojima podržava lokalne zajednice i financira im male projekte. Time je Zelena akcija zaista izgradila zavidan status i snagu, jer ovakva pozicija zahtijeva i veliku odgovornost.

RESURSI CIVILNOG DRUŠTVA

Resursi se dijele na financijske, ljudske te prirodne resurse koji se odnose na opremu kojom udruga raspolaže. Financijski izvori sredstava za rad organizacija podijeljeni su na: privatne - donacije gospodarskih subjekata i građana; javne - državne dotacije koje daju vlada, županije, gradovi i općine; članarine - sredstva koja daju članovi pojedinih organizacija te strana sredstva iz inozemnih programa. Upravo su financije velik kamen spoticanja brojnih udruga. Bez stabilnog izvora financija velik se broj udruga jednostavno ugasi. Prema podacima iz istraživanja najveći se broj udruga (12%) financira iz inozemnih izvora, 11% financira se iz privatnih izvora dok se svega 7% financira iz državnog proračuna (Bežovan, 2004). Većina organizacija za zaštitu okoliša, prava životinja, nema članarinu ili je ona simboličnog karaktera.

Financiranje iz privatnog sektora također je vrlo oskudno. Ne treba nas zavarati 11 posto iz istraživanja koje je proveo CERANEO, jer se uglavnom radi o financiranju sportskih ili kulturnih udruga ili aktivnosti. Što se tiče ekoloških projekata, za većinu udruga financiranje od poslovnog sektora nema značajniju ulogu. Postoji nepovezanost i nesuradnja organizacija civilnog društva s gospodarskim subjektima. No kako u svijetu raste, gotovo bismo mogli reći opsjednutost korporativnog sektora pojmom održivi razvoj i kod nas je taj trend u porastu. Poslovni sektor posljednjih godina počinje financirati ekološki korisne projekte. Predvodnici u tome su velike tvrtke: INA, Lura, ZABA, Koromačno i druge.

Financijska sredstva i uspješnost u njihovu prikupljanju drže članove udruga na okupu, pa je presušivanje financija bilo glavni razlog za gašenje udruga. Međutim, iza gašenja udruge često stoji zamor ključnih pojedinaca, ne-

adekvatna ili neučinkovita struktura upravljanja udrugom, a i (ne)mogućnost prilagodbe aktualnim problemima zajednice. Nije rijedak slučaj da udruga ima vrlo vrijednu i skupu opremu te dobro opremljen prostor, ali da s godinama izgubi najvredniji resurs – ljude. Ključni čimbenik razvoja udruga jesu osobe koje vode udruge i one koje su u njima zaposlene. Kod nas nisu provedena istraživanja o zaposlenima u ovom sektoru, ali prema vlastitoj procjeni, njih je vrlo malo. Upravo su stalno zaposlene osobe ključne za održivi razvoj udruge jer se one mogu potpuno posvetiti razvoju udruge, izvorima financiranja, koordinaciji aktivnosti i drugim bitnim poslovima. Nisu opterećene balansiranjem između svog zaposlenja i volontiranja. Poseban problem sa članstvom koje je kontinuirano aktivno javlja se u manjim sredinama. Odlasci ljudi, posebno mladih su česti u takvim krajevima, a s obzirom na veliku nezaposlenost i siromaštvo tih krajeva, prisutan je dodatni pritisak za pronalaženjem bilo kakvog posla kako bi se preživjelo. U takvim okvirima i okruženju, vrlo je teško potpuno se posvetiti radu u nevladinim udrugama. Poseban problem koji se često javlja pri pojednostavljenom kritiziranju civilnog društva zbog nedovoljno jake reakcije na određeni problem, jest zanemarivanje činjenice kako se, kada je riječ o Hrvatskoj, još uvijek radi o malom broju ljudi. Time je vrlo čest tzv. *burn out* aktivista i aktivistkinja, kada zbog premorenosti moraju usporiti vlastiti radni ritam. Jednostavno, premalo je ljudi u civilnom društvu da ponese taj teret aktivnih građana i građanki. Dok se u Hrvatskoj ne poveća broj ljudi koji prihvaćaju i vlastitu odgovornost i potrebu da se aktivnije odnose prema smjeru i načinu razvoja ove zemlje, teško možemo očekivati jače i efikasnije civilno društvo. Ovime također ne želimo negirati postojanje politizacije civilnog društva, gdje u nekim udrugama jedni te isti ljudi “vladaju” nekoliko godina, smatrajući se nezamjenjivima. Time se civilno društvo zatvara samo u sebe, gdje samoproglášena aktivistička elita čvrsto drži najviše pozicije.

Ukupni rezultat ukazuje na to da je struktura civilnog društva u Hrvatskoj osrednje i necjelovito razvijena i po osnovnim obilježjima slična drugim tranzicijskim problemima. Modernizacija strukture civilnog društva ovisit će o procesu demokratizacije, jačanju srednjih slojeva te o održivim izvorima za financiranje aktivnosti organizacija civilnog društva (Bežovan, 2004).

U okviru sastava civilnog društva za ovaj rad zanimljivo je analiziranje postojanja i snage krovnih organizacija, različiti savezi među organizacijama, broj i snaga potpornih organizacija. Posebnu snagu civilnom društvu daje umrežavanje organizacija i inicijativa, gdje one zajedničkim istupom mogu ostvariti mnogo značajnije rezultate.

Prema Zakonu o udrugama, savez ili zajednicu udruge mogu osnovati najmanje dvije udruge. U sklopu istraživanja evidentirano je postojanje oko 1000 saveza, odnosno zajednica koje imaju ulogu krovne organizacije. Najdužu tradiciju u takvoj praksi imaju organizacije za zaštitu okoliša.

Krovnim organizacijama koje postoje nedostaje snage i efikasnosti. Istraživanje je ukazalo na neke od razloga:

- najčešće su krovne organizacije samo formalnog karaktera
- nedovoljno potiču učlanjivanje drugih organizacija te ne potiču suradnju među članicama
- pretpostavlja se nedostatak znanja i vještina u vođenju takvih organizacija
- nisu u stanju promovirati zajedničke interese sektora koji zastupaju
- najčešće se ne brane interesi građana, već se štite vlastiti interesi.

Razlog malom broju krovnih organizacija jest i nepostojanje neke početne suradnje između organizacija. Potencijalno područje suradnje vrlo je često obilježeno sukobima. Razlozi se pronalaze u nedostatku kulture i iskustva da dijeljenjem informacija i suradnjom mogu ojačati svaku organizaciju, u slijepoj ograničenosti na vlastite ciljeve djelovanja, bezrazložnom strahu da će drugi saznati njihove izvore ili model financiranja. Problem je i u tome što velike organizacije, koje se većinom nalaze u velikim gradovima, nedovoljno surađuju s manjim organizacijama koje su uglavnom iz manjih mjesta.

Međutim, u zaštiti okoliša i prirode te podizanju ekološke svijesti i ponašanja veliku važnost imaju i manje ekološke udruge koje djeluju na lokalnoj razini. Nažalost, rezultati njihovih aktivnosti najčešće ostaju nezabilježeni iz dvaju razloga. Većina njih se relativno brzo ugasi, a iza njih ne ostanu neki pisani tragovi. Gašenjem udruge ne nastavljaju se aktivnosti koje bi nakon nekog vremena ostavile vidljiv trag. Drugi razlog jest da udruge djeluju, ali nemaju kronologiju svojih aktivnosti i učinaka u nekom pisanom obliku, dostupno svima (npr. Internet stranice) pa se o njihovu radu malo zna. Već smo spomenuli Zeleni

forum kao najvidljiviji i najjači savez ekoloških udruga u Hrvatskoj. Sekretarijat Zelenog foruma ima zadaću informiranja i koordiniranja, održavanja liste članica, organiziranja godišnjeg skupa (i manjih sastanaka koordinacije ZF), osiguravanja sredstava za rad mreže te prema potrebi i dogovoru zastupa ZF u tijelima i medijima. Od 1998. do 2001. godine, Zeleni forum vodila je Zelena akcija iz Zagreba, a od 2001. vodi ga Zelena Istra. Važan projekt Zelenog foruma bilo je otvaranje Internet stranice (www.ekologija.hr) 2004. godine. Cilj je bio stvaranje slobodne komunikacijske platforme za suradnju i razmjenu informacija o zaštiti okoliša, prirode i društvenoj pravdi. Značajno je to da se koristi horizontalna struktura upravljanja gdje svi sudionici imaju isti pristup mrežnim resursima te priliku za objavljivanje članaka ili davanje kritike. Danas, Zeleni forum čine 32 udruge s područja zaštite okoliša i to je najozbiljniji savez te vrste u Hrvatskoj. 2005. godine je osnovan Savez udruga Mreža ekosela Balkana (MEB), koja ima regionalni karakter, a u njemu je najviše ekoloških udruga iz Hrvatske. MEB ima za cilj pomoći stvaranje edukativnih permakulturnih imanja u regiji te kroz mrežu ubrzati i olakšati taj proces. Kroz MEB su organizirane mnoge praktične radionice proizvodnje bio-goriva od otpadnog jestivog ulja, stvaranje i upravljanje ekoselima, gradnje kuća prirodnim materijalima od balirane slame, permakulturnog dizajniranja vrtova i sličnih projekata, te još čitav niz potrebnih rješenja u energiji, tretiranju otpadnih voda, kompostiranju.... Trenutno je više od deset aktivnih članica iz cijele regije i svaka od njih zahtijeva poseban pristup i tempo rada. Prva sredstva osigurao je regionalni ured REC-a u Mađarskoj, da bi AED nastavio financiranje jačanja mreže. Veliku potporu osigurava i Global Ecovillage Network, čiji je MEB član.

TIPOLOGIJA EKOLOŠKIH UDRUGA U HRVATSKOJ

Za ekološke udruge u Hrvatskoj ne možemo napraviti tipologiju kao što je Carter učinio na globalnoj razini. Razlozi se nameću sami po sebi i premda su već navedeni u radu, sada ćemo ih izdvojiti i naglasiti. U Hrvatskoj ne postoji dovoljno duga tradicija ekološkog pokreta pa niti nije bilo mogućnosti da se mijenjaju prva, druga i treća generacija. Temama kojima su se bavile ili se još uvijek bave organizacije iz ovih generacija, u Hrvatskoj se ekološke udruge bave istodobno. Također, budući da je Hrvatska mala zemlja, zaista bismo “navlačili temu” kada bismo oštro odijelili granice između institucionaliziranih udruga,

lokalnih inicijativa otpora i radikalnih protestnih grupa. Za nas je karakterističnije miješanje ovih tipova, pretakanje iz jednih u druge te djelovanje ovisno o situaciji, temi, jačini udruge ili saveza te drugim faktorima. Primjerice, Zelena akcija koristi golem i jak mobilizacijski resurs koji je izgrađivala svih ovih godina, zapošljava u okvirima udruge u Hrvatskoj velik broj ljudi te sudjeluje u radu određenih odbora i savjetničkih tijela. S druge strane, kod Zelene akcije možemo uočiti i neke oblike radikalnih tipova prosvjedovanja i građanskog neposluha te otvorenost za suradnju s neformalnim lokalnim inicijativama. Stoga tipologiju kakvu je izradio Carter koristimo više radi predstavljanja različitih tipova djelovanja, a ne različitih udruge ili načina organiziranja. Prvi tip u Hrvatskoj jest institucionalni tip, koji se provodi na nacionalnoj razini kada to određeni projekti zahtijevaju. Drugi tip su lokalne inicijative, neovisno o tome provode li ih institucionalizirane udruge ili neformalne inicijative. Dakle, ovdje nas zanimaju programi ili projekti koji imaju utjecaj samo na određeno uže područje ili lokalnu zajednicu. Treći tip su radikalni oblici protesta. Važno je napomenuti da su ovdje nabrojane aktivnosti, samo jedan dio cjelokupnog rada ekoloških udruga u Hrvatskoj. Spomenute su one aktivnosti koje su imale jači medijski odjek i/ili ostale zapažene u javnosti. To ne znači da su ostale aktivnosti većih ili manjih udruge manje važne ili da nisu bile značajne u lokalnoj sredini gdje se provode.

1. Institucionalni tip (nacionalna razina)

Među najjače ekološke udruge u Hrvatskoj ubrajamo Zelenu akciju iz Zagreba, Zeleni Osijek iz Osijeka, Zelenu Istru iz Pule, Sunce iz Splita, Pan iz Karlovca te Nobilis iz Čakovca. Možemo spomenuti i Eko-Kvarner koji se istaknuo kampanjom protiv projekta Družba Adria te Osječke zelene koji su posljednjih godina na sebe skrenuli pozornost svojom elektronskom verzijom časopisa Alert i organiziranjem skupova na temu edukacije i informiranja o okolišu, kao i o zaštiti prirode. Prema ovome možemo zaključiti da je u svakoj regiji Hrvatske po jedna jaka udruga koja "pokriva" cijelu regiju, a ne samo užu lokalnu zajednicu. Možemo izraziti iznenađenje činjenicom da ne postoji niti jedna jaka udruga u Rijeci s obzirom na razvijenost toga grada. Za sada tu prazninu vrlo aktivno popunjava udruga Žmergo iz obližnje Opatije.

Jake ekološke udruge, nakon brojnih godina svog djelovanja, postale su profesionalne, rade na nacionalnoj ra-

zini i pomažu u radu manjim udrugama. One su nositelji ekološkog pokreta u Hrvatskoj. Unatoč lošoj ekonomskoj i političkoj klimi u kojoj ekološke udruge djeluju, velik broj udruga ima iza sebe vidljive rezultate. Najveći broj aktivnosti, a time i učinaka, imaju najjače ekološke udruge u Hrvatskoj, koje djeluju još od početka 90-ih. One su uspjele opstati u najtežim vremenima zahvaljujući ponajprije jakim ljudskim resursima, koji su osigurali financijske izvore te su riješili probleme organizacijske strukture udruge. Možemo reći kako bilo koja akcija ili projekt Zelenog foruma spadaju u ovaj tip. Zanimljivo je kako se uglavnom radi i o najuspješnijim kampanjama u Hrvatskoj, od kojih možemo izdvojiti kampanju protiv projekta Družba Adria. Kampanju je započela udruga Eko-Kvarner s otoka Krka. No, možemo bez ikakvih sustezanja zaključiti kako bi cijela kampanja unaprijed imala manje šanse za uspjeh da je ostala samo u okvirima lokalne inicijative. Eko-Kvarner je bio dovoljno svjestan širine problema i potrebe za većom i koordiniranijom kampanjom na nacionalnoj razini, a dobivena je i izravna potpora od talijanskih ekoloških udruga. Ne samo da su zajedno sa Zelenim forumom uspjeli izvući projekt iz prašnjavih ladica visoke politike, već je sam projekt Družba Adria postao općedruštveno pitanje, pa čak i tema za predsjedničke izbore 2004. godine. Nakon tih pionirskih aktivističkih zalaganja ekoloških udruga, o projektu su se počeli glasnije određivati i stručnjaci, političari, vjerske organizacije i drugi. Premda je još uvijek moguće “zeleno svjetlo” za projekt, možemo reći kako bi ono već gorjelo da nije bilo zelenih udruga. Sličan plod suradnje jest i projekt “Mreža zelenih telefona Hrvatske”, proizašao kao višegodišnji projekt različitih udruga koje su se 1999. godine umrežile. U početku je projekt Zelenog telefona kao “servis” za građane i građanke nudilo 6 udruga: Zelena akcija iz Zagreba, Zelena Istra iz Pule, Kap života iz Gospića, Sunce iz Splita, Pan iz Karlovca te Žmergo iz Opatije. Uspostavljanjem *Mreže zelenih telefona Hrvatske* određen je jedinstveni telefonski broj za cijelu Hrvatsku: 062 123 456 (osoba koja zove spaja se na broj udruge nadležne za županiju iz koje je broj biran). Izgrađena je jedinstvena kategorizacija područja na koje se pozivi odnose: otpad, zelenilo, gradnja, životinje, olupine, promet, vode, zrak, šume, rudarenje, buka i razno. Mreža zelenih telefona značajan je izvor informacija o stanju u okolišu. Mreži se priključuju i nove udruge te danas mrežu čini 30 ekoloških udruga.

Možemo navesti i anti-GMO kampanju koju dugi niz godina najagilnije vodi Zelena akcija, uz vrijedan rad i drugih udruga. Riječ je o klasičnom projektu zagovara-

nja javnosti, gdje se određenoj ciljanoj skupini, u ovom slučaju cjelokupnoj javnosti, pokušava podići razina znanja o određenom pitanju okoliša s ciljem da se promijeni određena politika, odluka, ponašanje. Kampanja Zelene akcije imala je utjecaj na nacionalnoj razini, a u suradnji s drugim udrugama i provodila se na području cijele Hrvatske. Od 1999. godine, kada je kampanja počela, Zelena akcija je koristila čitav niz različitih strategija i taktika. Od lobiranja kod političara za zakon koji bi zabranio GMO proizvode i sjetvu u RH, pritiska na trgovačke lance i proizvođače da se izjasne koriste li ili prodaju GMO-e, tiskanje prigodnih brošura i knjiga, organiziranje okruglih stolova, predavanja i debata, organiziranje prosvjeda te potpisivanja peticija. Novi zakon, donesen 2005. godine je manjkav. Ima mogućnost zabrane sijanja GMO-a u pojedinim područjima, ali isto tako ostavlja mogućnost Vladi RH da na nekim područjima u prekratkome roku dozvoli sjetvu. Zelena akcija traži da se Zakon vrati na doradu resornom ministarstvu jer u ovom obliku nije zadovoljavajući. Najviše zbog loše procedure odobravanja koja smanjuje utjecaj građana u odlučivanju i pravodobnom informiranju. Zelenu akciju možemo proglasiti odgovornom što je u Hrvatskoj javnost (gotovo 3/4 ispitanika po većini anketa) u velikom broju protiv GMO-a.

Zanimljiv pristup rada, koji također ima posljedice za cijelu Hrvatsku, jest akcija Zelene Istre, MZOPUG-a i Zavoda za istraživanje mora Rovinj pod nazivom *Prstaci, ne hvala!*. Provedena je akcija informiranja građana i turista o postojanju zabrane izlova i komercijalizacije prstaca u našoj i svim europskim zemljama. U sklopu akcije javnost je senzibilizirana putem jumbo plakata, majica i prospekata o toj tematici. Prospekti i ostali promidžbeni materijali distribuirani su preko ekoloških udruga i turističkih zajednica. Cilj te akcije bio je potaknuti ljude da reagiraju na izlovljavanje prstaca te sve takve ilegalne postupke prijave nadležnim institucijama, a da one djeluju u skladu s postojećim Zakonom o morskom ribarstvu. Dakle, ovakvom akcijom ekološke udruge zagovaraju poštivanje već postojećih zakona.

2. Lokalne inicijative

Za Hrvatsku ne vrijedi pravilo kako se lokalne inicijative otpora javljaju kao izravan prosvjed protiv neaktivnosti ili zanemarivanja određenih lokalnih problema većih ekoloških udruga. Jednostavno, čak i najveće ekološke udruge u Hrvatskoj nemaju kapacitet da pokriju

svaki njezin kutak, tako da stvaranje lokalnih inicijativa smatramo poželjnim i pozitivnim, jer pokazuju kako je ljudima koji su izravno ugroženi određenim smanjenjem kvalitete okoliša stalo da izraze svoj negativan stav o tome. Velik broj osnovanih ekoloških udruga djeluje na lokalnoj razini, provodi aktivnosti i bavi se problemima vezanim uz lokalnu problematiku. Problem je što se u manjim mjestima češće događa da udruge kad se registriraju i nakon što se riješi neposredni razlog njihova osnutka, uspore svoje djelovanje ili se potpuno ugase. Malim udrugama najčešće nedostaje jaka organizacijska struktura, znanje i vodstvo koje bi udruzi osiguralo relativno stabilan izvor prihoda. Nažalost, podaci vezani uz aktivnosti malih udruga teško su dostupni. Više je razloga za to: većina njih se razmjerno brzo ugasi, a da ne ostanu neki pisani tragovi iza njih, ili udruge djeluju ali nemaju kronologiju svojih aktivnosti i učinaka u nekom pisanom obliku, dostupno svima (npr. Internet stranice).

Stoga zaključujemo kako je potrebno smatrati iznimno vrijednim rad na zaštiti okoliša u lokalnoj zajednici. Udruge koje djeluju u manjim mjestima, uza sve teškoće koje civilno društvo općenito okružuju, suočene su i sa specifičnim problemima koje donosi aktivizam u manjim sredinama u centraliziranoj državi. Stoga zaslužuju svu našu pozornost, pomoć i čestitke za dosadašnji rad. Projekti od iznimne važnosti za lokalne zajednice često su stručni projekti zaštite prirode. Ovakve aktivnosti bile bi najbliže temama prve generacije globalnog ekološkog pokreta koja se najviše bavila zaštitom prirode i očuvanjem ekosustava. Stručni projekti zaštite prirode podrazumijevaju aktivnosti koje obavljaju udruge u suradnji s nadležnim državnim tijelima ili stručnim službama. Uz nadzor i po uputama nadležnih stručnih službi udruge provode projekte kojima je cilj:

- inventarizirati i kartirati staništa biljnih i životinjskih vrsta. Ovim su se aktivnostima, između ostalih, bavile udruge: Prirodoslovno društvo Drava iz Virovitice, Ekološko društvo Koprivnica, Pokret prijatelja prirode Lijepa naša - Varaždinska grana, Ekološka škola iz Čakovca
- izrada baza podataka o pojedinim dijelovima prirode (Hrvatsko biospeleološko društvo iz Zagreba, udruga Sunce iz Splita i dr.)
- programi zaštite ugroženih vrsta. Tu spada višegodišnji program hranilišta za bjeloglave supove Eko centra Caput Insulae Beli iz Belog na otoku Cresu, višegodišnji partnerski program "Jadranski projekt dupin" udruge Natura iz Zagreba i Plavog svijeta iz Velog Lo-

šinja te program zbrinjavanja ozlijeđenih ptica grabljivica Sokolarskog centra iz Šibenika.

Udruge su u sklopu ovih programa održale i održavaju i edukativne radionice te izdaju različite brošure i priručnike vezane uz svoje trenutne aktivnosti.

Ovdje možemo spomenuti i projekt *Zelena agenda* koji u Hrvatskoj provode dvije udruge - ZEO Nobilis iz Čakovca na području Međimurja i Zelena Istra na području Istre. Projekt financiran MATRA fondacija Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Nizozemske putem nizozemske zaklade Milieukontakt. Zelena agenda jest proces izrade strategije održivog razvoja s posebnim naglaskom na okolišni aspekt (zaštita i upravljanje okolišem). Zelenu agendu izrađuju radne grupe u lokalnim jedinicama uz potporu lokalnih stručnjaka i ekoloških aktivista. Važno je da se u izradu tog dokumenta uključi što više suradnika i predstavnika lokalnih dionika jer se njime stvaraju dugoročni planovi održivog razvoja lokalne zajednice. Projekt je započeo 2003. godine i traje dvije godine.

Također treba spomenuti i projekte odgoja i obrazovanja za okoliš, koji imaju cilj podići razinu znanja o okolišu unaprijed definiranoj ciljanoj skupini (škole, gospodarski subjekti, lokalna samouprava, građanstvo) kako bi ta ciljana skupina izmijenila svakodnevne navike u ponašanju. Rezultat toga bio bi pozitivan učinak na okoliš.

Na kraju predstavljanja ovog tipa spomenimo kako i u Hrvatskoj posljednjih godina raste broj neformalnih lokalnih inicijativa gdje se građani koji su izravno pogođeni određenim problemom samoinicijativno organiziraju i prosvjeduju. Tipičan takav primjer je serija prosvjeda protiv uništavanja zelenih površina u Zagrebu tijekom 2003. godine. Kao primjer možemo navesti i Ferenčicu i borbu njezinih stanara da zadrže park koji je trebao biti srušen radi izgradnje još jedne stambeno-poslovne zgrade. Također, stanovnici naselja Zapruđe uspjeli su spriječiti izgradnju benzinske crpke iste godine. Slične primjere možemo pratiti i drugdje po Hrvatskoj. Takve priče bile bi nemoguće u devedesetima. Ljudi se osjećaju slobodnije u smislu da su sve više spremni preuzeti odgovornost i javno izraziti svoj stav.

3. Radikalni oblici prosvjeda

Očito je kako nemamo previše primjera za ovaj tip. Od nekih usporedbi s globalnim suborcima možemo navesti tek akcije koje nisu potpis niti jedne od udruga. Na primjer, prilikom prosvjeda protiv uništavanja šume

za potrebe auto ceste Zagreb-Rijeka na području Fužina, “nepoznat netko” uništio je buldožere onespособljivanjem spremnika za gorivo. Slična se stvar organizirala i nekoliko godina ranije u Zagrebu, prilikom prosvjeda protiv uništavanja Cvjetnog trga. No bilo kakve akcije ovog tipa uvijek su bile anonimne. Kada pojedina udruga i učini neki radikalniji oblik prosvjeda, ima spremne i taktike koje će ispuniti političku, pravnu i drugu zakonski prihvaćenu formu. Dobar primjer za to opet je Zelena akcija s kampanjom za manje prometa u Zagrebu i više biciklističkih i pješačkih staza. Dvije sekcije Zelene akcije, biciklistička i aktivistička, pokrenule su kritičnu masu, nelegalne vožnje biciklista kroz gradske ceste čime usporavaju promet. Tim radikalnim činom žele skrenuti pozornost na pretjeranu ovisnost Zagreba o automobilima. Također, aktivistička sekcija samostalno je uklanjala rubove kolnika na gradskim križanjima kako bi osobama s biciklima ili u invalidskim kolicima bilo lakše popeti se na nogostup. Aktivisti i aktivistkinje samostalno bi krampovima rušili rubove i cementirali nagib koji bi olakšavao pristup nogostupu. Dakle, radi se o akciji kojom se ili krši zakon o prometu u prvom slučaju, ili uništava imovina u drugom slučaju. Zanimljivo je kako sami aktivisti ističu da ih se prije iz gradskih struktura uvjeralo kako je takav postupak neizvediv i preskup za cijeli grad, da bi nakon nekoliko godina sam grad financirao spuštanje kolnika na mnogim nogostupima i križanjima. Iz razgovora s vodstvom Zelene akcije moglo se saznati kako je to određena gornja granica za građanski neposluh, a istodobno se uvijek vršio pravni pritisak da se prošire zone za bicikliste, pješake i osobe u kolicima u gradu Zagrebu. I posljednja akcija izvedena u suradnji s inicijativom Pravo na grad, kada se blokirala na sat vremena Gundulićeva ulica ide u tom smjeru. Gundulićeva ulica je odabrana kao prostor kojem je potrebno vratiti “ljudsku notu” pa se na sat vremena privremeno instalirala zona za igranje djece, stolni tenis, fotelje, dijeljenje čaja i slično, jer je ta ulica dio projekta Cvjetni prolaz kojim će se uništiti taj dio gradskog centra, čemu se Zelena akcija i inicijativa Pravo na grad protive.

Možemo zaključiti kako se kod globalnog ekološkog pokreta pojava radikalnih oblika prosvjeda dogodila i kao reakcija na “neaktivnost” velikih i institucionaliziranih organizacija. U Hrvatskoj ćemo još koju godinu pričekati, s obzirom na mladost ekološkog pokreta, eventualnu pojavu radikalnih oblika prosvjeda.

Položaj i utjecaj ekoloških udruga možemo pratiti s obzirom na eventualne uspjehe u ostvarivanju njihovih ciljeva. Udruge provode aktivnosti kroz svoje projekte i programe. Najveće rezultate postigle su najjače ekološke udruge koje djeluju već desetak godina. One danas djeluju kao profesionalne ekološke udruge i čine dušu ekološkog pokreta Hrvatske. Unatoč teškoj situaciji u kojoj djeluju, ekološke su udruge kroz svoje aktivnosti ostavile vidljiv trag u društvu. Njihovu međusobnu suradnju kroz umrežavanje već smo spomenuli, no mora se naglasiti kako su ekološke udruge sve otvorenije i suradnji s ostalim akterima na civilnoj sceni. Kampanja protiv projekta Družba Adria, koju je pokrenula mala udruga Eko-Kvarner pa prihvatio Zeleni Forum i ostali akteri civilnog društva, pokazuje kako i male udruge mogu dobrim vođenjem kampanje, osluškujući puls javnosti te transparentnim i stručnim argumentima odrediti smjer i najvećih projekata u Hrvatskoj. Također, unutar mirovne kampanje civilne scene Dosta je ratova, kojoj je cilj bio izostaviti Hrvatsku iz podrške agresiji na Irak, veliku ulogu igrale su i ekološke udruge. Kao početak zaključka možemo reći kako ekološke udruge ovise o općem stanju i razvijenosti civilne scene.

Ukorijenjenost civilnog društva, kao jednog od aktera hrvatskog društva, pokazuje i istraživanje *Stavovi prema nevladinim organizacijama u Hrvatskoj*, koje je proveo AED u suradnji s GfK-Centrom za istraživanje tržišta 2003. godine. Rezultati istraživanja pokazuju da je svijest o postojanju udruga i/ili nevladinih organizacija vrlo izražita (95,8%). Većini ispitanika glavni izvor informiranja o udrugama/nevladinim organizacijama jest televizija (94,5%), zatim dnevne novine, radio itd. To je pokazatelj relativno dobre suradnje udruga i medija, koji imaju važnu ulogu u promicanju udruga, njenih aktivnosti i rezultata. Najveći broj ispitanika čuo je za GONG (Građani organizirano nadgledaju izbore), HVIDR-u, B.a.B.e., koje su i najviše zastupljene u medijima. Od civilnog društva na području zaštite okoliša spomenute su samo Zelena akcija, Zelena Istra, Plavi planet i Sunce. Međutim, velik postotak ispitanika kao ciljeve nevladinih udruga prepoznaje zaštitu okoliša (67%), zatim zaštitu ljudskih prava, pomoć ugroženima u društvu itd.

Istraživanje je pokazalo da je mišljenje o udrugama uglavnom pozitivno (61,2%) dok trećina ispitanika misli da udruge u Hrvatskoj nisu štetne, ali da ne čine ništa korisno za društvo, a manji dio imao je negativan stav pre-

ma udrugama. Pretpostavka o negativnom ili neutralnom stavu o udrugama može biti netransparentnost, nažalost velikog broja udruga u Hrvatskoj te nedovoljno istupanje manjih udruga u javnost svojim aktivnostima i radom.

Istraživanje je također pokazalo da su tri najvažnija problema u Hrvatskoj: slabo stanje gospodarstva, nezaposlenost te nizak životni standard. To su problemi koji su i u ovom radu navedeni kao glavni razlozi slabe razvijenosti civilnog društva. Međutim, u istraživanju ti problemi nisu istaknuti u području rada udruga, pa se postavlja pitanje smatra li javnost da se udruge ne bave dovoljno najvažnijim problemima u društvu. Zanimljivo je da svega 2,6% ispitanika kao problem navodi zagađenje, što se ne poklapa s velikim postotkom ispitanika koji cilj rada udruga prepoznaju kao zaštitu okoliša. Ovo je važan pokazatelj zaokupljenosti ljudi vlastitim egzistencijalnim problemima, što otežava razvoj različitih organizacija civilnog društva.

Možemo pokušati zaokružiti zaključke o položaju i utjecaju ekoloških udruga u Hrvatskoj. Nesumnjivo svjedočimo rastu ekoloških udruga, kao i njihovom utjecaju. Posebno kad se sjetimo teških uvjeta u '90-ima:

- neiskustvo i nedostatak stručnog kadra,
- ratno i poratno stanje u Hrvatskoj, što je razumljivo određivalo i bitnije teme ne samo aktivizma, već i financijske potpore domaćih i stranih sponzora,
- nedovoljno konstruktivan i podupirući porezni i politički okvir u Hrvatskoj koji je često završavao i u otvorenom neprijateljstvu.

Unatoč svim kritikama, danas ipak trebamo priznati pomake na bolje, posebno od 2000. godine. Ekološke teme i prihvaćanje nezagađenog okoliša kao temeljnog ljudskog prava sve su prihvaćeniji u našem društvu. Sve su šire i mogućnosti u financiranju, ne samo od države, već i kroz pristupne fondove EU-a, a i poslovni se sektor sve više okreće financiranju ekoloških udruga, premda će mnogi zaključiti kako je tu riječ o pranju vlastite odgovornosti. O boljoj suradnji države s ekološkim udrugama govori i uključivanje troje predstavnika ekološke scene, iz udruga Zelena akcija, Sunce i Osječki zeleni, u Radnu skupinu za pripremu pregovora za poglavlje Okoliš s EU i to na prijedlog MZOPUG-a. Osim međusobne suradnje ekoloških udruga i suradnje s ostatkom civilnog društva, posebno nas treba veseliti rast lokalnih inicijativa. One naime, vrlo često izlaze iz okvira profesionalnog "odrađivanja" aktivizma, te su odraz rasta građanske svijesti i spremnosti "običnih" ljudi da zaštite svoj okoliš.

To sve ne znači kako se ekološke udruge i dalje ne suočavaju s problemima, uglavnom kao i ostatak civilnog

društva. Premda u porastu, građanska svijest u Hrvatskoj je i dalje na slabim nogama, posebno ako je usporedimo sa zemljama EU. Novčana ulaganja u ekološke udruge i projekte i dalje su više stvar deklarativnih ili promotivnih izjava, negoli predanog rada na održivom razvoju.

Trebamo biti svjesni kako se civilne institucije u pravilu izgrađuju jako dugo, a u Hrvatskoj je tema civilnog društva aktualna tek nešto više od deset godina. Njihov se položaj i utjecaj šire. Jasno je kako na temelju dostupnih informacija, možemo reći da civilno društvo, a samim time i ekološki pokret u Hrvatskoj ima slabu tradiciju. To i ne mora biti prevelik problem, jer budućnost umnogome ovisi o njima samima. Rad na održivom razvoju i jest rad za budućnost.

LITERATURA

BALOBAN, S. (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve - Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000.

BARIĆ, S., *Pravni sustav suradnje neprofitnih organizacija s vladom i tijelima lokalne samouprave i uprave u Republici Hrvatskoj*, B.a.B.e, Zagreb, 2000.

BEŽOVAN, G., *Civilno društvo*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2004.

COHEN, R. and KENNEDY, P. *Global Sociology*, London: Macmillian Press Ltd., 2000.

GALIĆ, B., Socijalno politička kretanja environmentalnih pokreta, *Socijalna ekologija*, 5(4), 559-571, Zagreb, 1996.

HAJER M. A., *Ecological Modernisation as Cultural Politics*, u Spaargaren, G., Mol, A.P.J. and Buttel F.H. (eds.): *Environment and Global Modernity*, 246-248., 2000.

HARTMANN, B. (2003) *Conserving Racism: The Greening of Hate at Home and Abroad*, URL: www.zmag.org/sustainers/content/2003-12/10hartmann.cfm (20.04.2003).

KUFRIN, K., Ekološki stavovi i spremnost na ekološki angažman, *Socijalna ekologija*, 5(1), 1-20, Zagreb, 1996.

LAGINJA, I., PAVIĆ, L., *Putokaz za djelotvoran rad lokalne zajednice*, Odraž, Zagreb, 2001.

LEDIĆ, J., Treći sektor: okvir za razvoj civilnog društva, *Socijalna ekologija*, 5(1996.), 1 (37-46), Zagreb, 1996.

NIJSTEN, E., *On the road to partnership?, The Croatian environmental movements between 1990.-2001.*, rukopis

NOVALIĆ, F., *Rasipanje budućnosti: kritika mita napretka i cinizam rasipanja*, Zagreb, 2003.

OŠTRIĆ, Z., Ekološki pokreti u Jugoslaviji-građa za proučavanje razdoblja 1971.-1991., *Socijalna ekologija*, 1(1), 83-108, Zagreb, 1992.

REC, *Adresar hrvatskih udruga s područja zaštite okoliša*, REC, Zagreb, 2001.

ŠIMLEŠA, D., Podržava li biznis održivi razvoj, *Društvena istraživanja*, 12(2003), 3-4, 403-426, Zagreb, 2003.

Ured za udruge Vlade RH, *Program suradnje Vlade Republike Hrvatske i nevladinog, neprofitnog sektora u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, 2000.

Zelena akcija, *Prvih deset godina*, Zelena akcija, Zagreb, 2000.

Zeleni adresar mreže zelenih telefona Hrvatske, Zelena akcija, Zagreb, 2004.

ZUBER, M., Ivanović, M., *Priručnik o pravnom, poreznom i carinskom sustavu za neprofitne (nevladine) organizacije u Republici Hrvatskoj* (drugo izdanje), Zagreb, ICNL, 2001.